

Естетика Б. Кроче як предмет полемічних міркувань Н. Аббаньяно /Свінціцька О.І. //Філософські дослідження : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Випуск № 13. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – С. 193-200. (7 с., 0,5 д.а.) – фахова стаття у ВАКУ визнаному виданні.

УДК 18+111.852+130.122

Свінціцька О. І.

**ЕСТЕТИКА Б. КРОЧЕ ЯК ПРЕДМЕТ ПОЛЕМІЧНИХ
МІРКУВАНЬ Н. АББАНЬЯНО**

Проаналізовано полемічні матеріали, присвячені естетичній теорії Б. Кроче. Увагу зосереджено на критичних думках італійського екзистенціаліста Н. Аббаньяно. Зроблено висновок, що критика естетики італійського мислителя сприяла виробленню нових підходів до вирішення актуальних питань теорії естетики та мистецтвознавства.

Ключові слова: ідеалізм, інтуїтивне пізнання, естетика, мистецтво, «лірика», форма, вираження, Дух.

Постановка проблеми. Багатогранна й неординарна постать італійського мислителя з Неаполя Бенедетто Кроче належить до числа тих, хто справив значний вплив на розвиток як рідної італійської філософської думки, так і зарубіжної (німецької, англійської американської та ін.). Його філософська доктрина майже на півстоліття визначила розвиток італійської думки: філософії, естетики, літературної та мистецтвознавчої критики, філософії історії та інших суспільних наук. Це дає підстави поділити усю італійську культуру ХХ ст. на два типи: ту, яка йшла шляхом Кроче, і ту, яка «противилась» йому, але відштовхувалась, проте, від його ідей. Зрозуміло, що така популярність призводила до появи його прізвища у критиці як його сучасників, так і наступників. Звідси, актуальності набуває дослідження критичних оцінок філософської доктрини Б. Кроче загалом та естетики зокрема, як найяскравішої її складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Попри значний внесок Б. Кроче у розвиток світової естетики та лінгвістики його філософська та естетична спадщина не знайшла належного висвітлення у вітчизняній філософській думці. Можна вказати лише дві ґрунтовні філософські розвідки критичного спрямування щодо її витоку і ролі: це монографія О. Топурідзе «Естетика Бенедетто Кроче» (1967 р.) та філософський «нарис» С. Мальцевої «Філософсько-естетична концепція Бенедетто Кроче. Діалог минулого з теперішнім» (1996 р.). Так, грузинська дослідниця у своїй студії наводить думку Дж. Джиральді, що «...в Італії жодній естетичній концепції не вдалося витіснити крочеанську доктрину і вона займає панівне становище. Школи як такої не створив, але більш менш послідовними крочеанцями можна вважати Е. Чіоне, А. Аттізані, Ф. Флора. Вплив Кроче проявляється і в інших мислителів, які протиставляють себе його доктрині [7, с. 120]», зокрема в естетичних концепціях Г. Борджезе, Дж. Джентіле, Г. Калоджеро, А. Тільгера та ін. Вплив Кроче, за О. Топурідзе, перешкоджав широкому поширенню в італійському середовищі антигуманістичних теорій: «Очевидно саме тому екзистенціалізм в Італії набув форми позитивного екзистенціалізму, який мав за мету подолання песимізму у вирішенні проблеми людського буття (Аббаньяно тощо) [7, 7]».

Для С. Мальцевої у її філософській розвідці [6] пріоритетним є опертя на критичні зауваження щодо впливу крочеанської філософської спадщини на К. Салінарі та А. Грамші. Дослідниця використовує їх, щоб прояснити політичні та загальнофілософські погляди Б. Кроче.

Як бачимо, наявних ґрунтовних критичних матеріалів щодо естетичної концепції Кроче досить небагато у філософсько-естетичних розвідках зарубіжних дослідників (країн близького зарубіжжя), і ще менше напрацьовань маємо у вітчизняній філософії та естетиці. Звідси актуальності набуває аналіз невідомих вітчизняній філософській думці критичних

зауважень щодо естетики Б. Кроче, зокрема мало досліджених у вітчизняній філософській думці «Спогадів філософа» Н. Аббаньяно.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є аналіз критичних матеріалів Н. Аббаньяно, присвячених естетичній теорії Б. Кроче, для повнішого висвітлення впливу італійського мислителя на становлення філософської та естетичної думки ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. За своїм змістом «Спогади філософа» Ніколо Аббаньяно, на думку А. Зоріна, швидше нагадують «Анти-Кроче». Очевидно це зумовлено тим, що останній був представником неогегельянства, до якого філософ-екзистенціаліст із Салерно знаходився в опозиції. Зауважимо: Аббаньяно визнавав, що Кроче у 1922 р. був безсумнівним «королем» філософії – абсолютним і необмеженим монархом [1, 23]. Однак разом тим, видається, що наразі Аббаньяно ніби смакував визначенням «незвичайний неаполітанський розповідач анекдотів», яке дав Кроче свого часу Х. Ортега-і-Гассет, та ярликом «Гегель у томатному соусі», який «наклеїв» на неаполітанця за його серйозність А. Лабріола. Цей перелік епітетів до Кроче, за текстом, доповнюється й таким рядом оцінок як: «багатий власник і буржуа Півдня», «один із засновників фашизму», «об'єкт розмов та мішень пліток», «по-лисячи хитрий та дволикий, починаючи з того часу як (в 1920-1925 рр.) він намагався знову ввести фашизм «в русло інституціональної практики»» і т.п. Спробуємо з'ясувати, за що ж удостоївся таких дефініцій Б. Кроче у відомого італійського філософа-екзистенціаліста. (Зауважимо, що доволі часто з метою кращого розуміння власного ставлення до філософської доктрини неаполітанця автор таких сентенцій проводить порівняння «Кроче-Джентіле», які тривалий час працювали спільно, але згодом їхні погляди, як відомо, розійшлися).

Найперше, на наш погляд, це зумовлено тим, що у сприйнятті Аббаньяно «...крочеансько-джентілеанський ідеалізм розумів світову історію як трагікомедію, яку Абсолютний Дух – вічна і єдина діюча особа – постійно розігрує перед самим собою, виключаючи другорядних [1, с. 23]». До того ж,

із крочеанського принципу єдності та неподільності Духу, на думку Аббаньяно, впливає ще одне велике заперечення цінності філософських напрацювань Кроче – заперечення вільних виборів індивідів. Це зумовлено тим, що єдиним суб'єктом Історії є Дух, і з ним пов'язані діяння, які становлять тканину історії. Люди ж – лише представники і символи цих діянь, але ж вони, на погляд Аббаньяно, не володіють ні власною реальністю, ні власною ініціативою: «Герої Гегеля у Кроче зводяться до рівня простих оман чи «способів говоріння повсякденної мови», навіть воля (свобода) «доводиться» Історією через абсолютну спонтанність, через безперервне творення нових форм, але є атрибутом не індивідів, а лише Тотальності Історії та діючого в ній Універсального Духу [1, 49]». Відтак, у філософії Кроче відсутня неповторна і конкретна людина, що живе у стосунках з природою, іншими людьми, існування якої обумовлене матеріальністю її тіла і його потребами, і тому вона народжується і помирає, любить, працює і бореться за своє існування, – переконаний Аббаньяно. Для людини, на думку останнього, цілком байдужа божественно творча свобода Абсолютного Духу, адже їй життєва дорога обмежена так само, як і свідомо, відповідальна свобода, яку вона має реалізувати в світі соціальних стосунків.

Разом з тим Н. Аббаньяно в «Історії Італії з 1871 по 1915 рік» (1928) простежує похвальні відгуки про творчу спадщину Кроче. Так, про останнього писали, що він людина відверто революційного темпераменту, і що він, будучи молодим та відкритим новітнім філософським течіям, намагався «влити» в сучасне життя «нову душу», застосовуючи інтуїтивізм Бергсона, теорію насилля Сореля, прагматизм, волюнтаризм, який давно «літав» в інтелектуальній сфері тогочасної Європи і який здавався багатьом ідеалізмом, через що його охоче називали і називають «ідеалістом». (Дана оцінка витоків крочеанського філософського вчення наразі зацікавлює).

Крім того, Аббаньяно не тільки підкреслено параметри крочеанського впливу на тогочасну філософську думку, він так оцінив онтологічну сутність крочеанської філософської позиції і власне ставлення до неї: «... я відчував

потребу змусити філософію знову спуститися до нас, вирвавши її з абстрактності, якою її обмежив ідеалізм Гегеля і перш за все неоідеалізм Кроче, бо Джентіле в крайньому разі надавав значення акту (і звідси сьогодні його найбільша популярність навіть серед лівих філософів, оскільки акт виправдовує все) [1, 41]». До Кроче ж, за його словами, він відчував відчуженість, віддаленість, але не антипатію, не заздрість. Разом з тим Аббаньяно зауважує, що «нападав» на неї, бо вона була пов'язана, на його погляд, з генералізацією гегелівського ідеалізму, але одночасно його приваблювали деякі її аспекти, набагато «живіші», ніж крочеанська умоглядна думка про Дух [1, 46]. Також у своїх «Спогадах» мислитель зазначав, що починаючи зі своїх перших філософських пошуків він вивчав, оцінював і критикував філософію Гегеля, і боровся з нею. Саме тому він й став в опозицію до Кроче більше, ніж Джентіле. (Він мотивував це тим, що останній мав заслугу перед його поколінням – хотів побудувати національне «суспільство», яке набуло своєї конкретизації у фашистському тоталітаризмі). Далі Н. Аббаньяно пише, що завдяки націоналізму та власним амбіціям Кроче переконав себе, що є не послідовником Гегеля, а його учнем, який перевершив учителя, і вважав, навіть, «батьком» італійського ідеалізму Джамбатісто Віко. (Звернемо увагу на це твердження). При цьому Аббаньяно задавався питанням: яким чином Кроче вдалося встановити власну гегемонію? Безсумнівно, як зазначає критик із Салерно, Кроче був оригінальний мислитель – «високий розум з глибокою і справжньою пристрастю до міркування», адже в якості противників у «колоді філософських карт» він мав позитивістів. (Така думка теж заслуговує на увагу, на наш погляд).

По-друге, у відомого сучасного філософа-екзистенціаліста викликало неприязнь й те, що Кроче, на його думку, ніби помістив мистецтво у звичайну «ідеалістичну клітку», визначивши його як «перший момент Універсального Духу». Оскільки естетика була однією із провідних складових крочеанської філософської доктрини, то Аббаньяно не міг

обділити її увагою у своїх «Спогадах». Так він пише, що Кроче прийшов до власної «системи» виходячи з літературних проблем, щоб надати чіткої філософської систематизації критичним принципам Франческо де Санктиса. При цьому він зауважує, що цей мислитель із Пескассеролі, щоб дійти до виголошення автономії мистецтва, пов'язав власний світогляд із світоглядом Гегеля, а Кроче, щоб мати можливість стверджувати про мистецтво як перший момент Універсального Духу, звернувся до іншого гегелівського постулату: єдина реальність – Дух, а єдиний прояв Духу – Історія. Це той загальний принцип філософії неаполітанця, який завжди панував у його філософських та літературних напрацюваннях. Також Аббаньяно зазначає, що завдяки Джентіле, дон Бенедетто «...пов'язав себе з великим рухом німецького ідеалізму ХІХ ст., і за допомогою оригінального розвитку, який він умудрився йому надати, окреслив бачення світу, яке ввібрало в себе ідеали та надії європейської культури на рубежі ХІХ та ХХ ст. [1, 46-47]».

Наразі Аббаньяно піддавав критиці такий підхід неаполітанського мислителя. Ніколо Аббаньяно розмірковував: якщо погодитись услід Кроче, що єдина реальність – Дух, то природа і світ існують лише як видимість чи деформований прояв Духу. А якщо природа не існує, то наука, яка її вивчає, не є істинним пізнанням, а помилкою, ілюзією, корисною для певних цілей. Єдиним істинним пізнанням виявляється пізнання Духу (чи пізнання Духом самого себе) в своїх окремих моментах, які змінюють один одного і взаємопереплітаються в Історії: Мистецтво і Філософія – теоретичні форми Духу, які мають як об'єкти Красу та Істину, а Економіка і Мораль – практичні форми Духу, як мають як об'єкти Користь і Добро. (Тут варто пригадати, що для неаполітанського мислителя Мистецтво – інтуїтивне пізнання чи пізнання особливого, Філософія – логічне пізнання чи пізнання універсального; Економіка є хотінням особливого, Мораль хотіння універсального. Кожен з цих моментів, за Кроче, обумовлює наступний: Мистецтво Філософію, оскільки з допомогою мови дає їй засіб самовираження; Мораль обумовлюється пізнанням, яке її роз'яснює; а в

практичній формі, чи формі волі, економічний момент, тобто сила чи ефективність дії, обумовлює етичний момент, тобто волю до універсальних цілей. Згідно Кроче, відмінності між цими чотирма моментами, однак, не містять в собі ніякого розриву Духу, тобто духовного життя, оскільки в кожній частковій формі прояву Дух завжди присутній і діє в своїй тотальності).

На переконання Аббаньяно, Дух про який говорив Кроче (як і Дух романтиків-ідеалістів), – іманентний Бог, який протиставляє себе трансцендентному Богу релігії. Звідси Історія – божественне творіння, яке не може мати недоліків або ж кінцевого краху: в ній все виправдано як необхідний момент процесу розвитку світу, який збагачується і ніби піднімається вгору у кожен свій момент. Звідси, крочеанське зведення минулого до «історії, яка себе творить», і будь-якої давньої історії до сучасної виступало у неаполітанського мислителя «найтоншою інтуїцією». Таку філософську думку Аббаньяно оцінив як догматичну, яка завжди відмовлялась приймати досвід людського світу. Саму ж філософську систему Б. Кроче критик визначив «як теологію, перетворену в іманентизм» [1, 52].

Першу «Естетику» Б. Кроче («*Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*» (1902) – О. С.) Аббаньяно оцінив як таку, що дала в ХХ ст. тільки філософське обґрунтування літературної критики: «Я вважаю, що в його філософії, хоч вона і замкнута в надто строгій системі, яка здається мені пов'язаною з минулим, можна виявити приховані проблески, плідотворні для майбутньої спекулятивної думки [1, 24]». Разом з тим він зазначає, що «офіційні» крочеанці, ставились критично до другої книги неаполітанського мислителя – «Проблеми мистецтва» (1926), бо за змістом вона була «...критичною, надзвичайно критичною по відношенню до крочеанської «Естетики» [1, 54]. Остання для Аббаньяно видавалась надто абстрактною у своїх висновках, незважаючи на те, що він досить високо оцінював момент безкорисності й моральної елегантності, який мистецтво, за Кроче, несло в собі. Так, на противагу будь-якому інтелектуалізму

(мистецтво підпорядковується «істині»), на протигагу гедонізму (мистецтво підпорядковується насолоді), на протигагу утилітаризму (мистецтво підпорядковується користі) і на протигагу моралізму (мистецтво підпорядковується добру) дон Бенедетто, за Аббаньяно, стверджував про повну автономію мистецтва, бо його єдиною метою є краса. Однак, критику з Салерно не подобалась крочеанська ідея тотожності між «інтуїцією» та «вираженням» (завжди «ліричним»), між «мовою» і «поезією».

Відтак можна стверджувати, що більш цінує Н. Аббаньяно естетику Дж. Джентіле. Очевидно йому була близькою думка Джентіле, що мистецтво є не елементом, а формою чи моментом духовного життя: як форма воно існує не з іншими можливими формами, а накладає власний відбиток на всю особистість людини (яка, якщо вона митець, ніби збирає і розчиняє у мистецтві всі свої почуття та свої ідеї, і навіть її наука та її філософія стають матеріалом, який необхідно переплавити на вогні її фантазії). Ця позиція видавалась для Аббаньяно яснішою та конкретнішою, ніж крочеанська. При цьому він не заперечував, що Джентіле був пов'язаний своєю філософською системою з гегельянством, але він, на думку критика, намагався звільнитися від абстрактності та «прикріпитися» до реальності: Джентіле, за філософом з Салерно, критикував Гегеля за його діалектику до Духу чи мислимої реальності, в той час як єдиною діалектикою, на його переконання, є діалектика, яка охоплює мислиме. Так, актуалізм Джентіле (єдина реальність – думка в дії, тобто суб'єкт думки) містив у собі присмак конкретності, набагато переконливіший, ніж крочеанські естетичні переконання. Частково Джентіле «віддалявся» від ідеалізму Гегеля, стверджуючи, що на практиці нічого не існує за межами акту думки. Однак ця іманентність нівелювалась Духом, який, будучи позбавленим обмеженості та недосконалостей людини, не був суб'єктом з потребами, обумовленими недоліками чи помилками. «Безумовно, – пише Аббаньяно, – Джентіле також був романтиком. Адже для нього, як і для романтиків, Дух був чистою діяльністю, яка мислячи, створює будь-яку реальність, тим не менше він сам ніколи не стає визначеною

реальністю. Він подібно Богу безкінечний і вічний. Індивідуальна і неповторна людина розглядається ним як один із багатьох помислених об'єктів. Звідси й твердження, що між індивідами не існує відмінностей, а це значить: всі окремо взяті «я» об'єднані і включені в єдність Абсолютного Я. За Джентіле, за межами цієї свідомості нічого не існує: ні природного світу як іншої, незалежної реальності, ні сукупності індивідів, ні потреб, ні Смерті. Минуле існує лише в актуальних спогадах, тобто в ще «актуальній думці». Особливість останньої в тому, що вона не має відмінності між теоретичною і практичною діяльністю (на противагу уявленням Кроче): все – Дух, весь Дух – Думка, вся Думка – вічна діяльність.

Висновок дослідження і перспективи подальших розвідок. Філософська доктрина Б. Кроче настільки оригінальна, що стала джерелом полемічних міркувань для представників різних філософських течій та напрямів. Зокрема, відомий італійський екзистенціаліст Н. Аббаньяно критикував «короля філософії» передусім за абстрактність його філософсько-естетичної концепції – ідеалізм, адже він не намагався зрозуміти місце людини в цьому світі, її мотиви і конфлікти, ставлення до себе та інших (як вважав мислитель із Салерно). Також останньому не подобалась у естетиці Кроче ідея тотожності між інтуїцією та «вираженням», яке завжди поставало, на погляд Аббаньяно, як щось незрозуміло «ліричне». Не імпонувало йому й те, що філософ з Неаполя вказав на особливу роль мистецтва як «першого моменту» у розгортанні, існуванні «Універсального Духу». Однак, ця критика основних положень крочеанської естетики сприяла виробленню нових підходів до вирішення актуальних питань естетики, філософії, мистецтвознавства та культурології і, безсумнівно, привертала увагу до творчої спадщини Б. Кроче.

Як перспективу подальших досліджень, вкажемо на необхідність аналізу критичних матеріалів та дискусійних думок щодо естетики Б. Кроче мислителів Англії, Америки та Польщі.

Список використаних джерел та літератури

1. Аббаньяно Н. Воспоминания философа / Николо Аббаньяно; [пер. с итал., вступ ст., коммент., именной указатель А. Л. Зорин]. — СПб. : Алетейя, 2000. — 309 с.
2. Грамши А. Искусство и политика. В двух томах / Антонио Грамши. — Т.1. — Искусство [Электронный ресурс]. — // Режим доступа: http://socialistica.lenin.ru/txt/g/gramshi_2.html
3. Грамши А. Тюремные тетради / Антонио Грамши [Электронный ресурс]. — // Режим доступа: http://socialistica.lenin.ru/txt/g/gramshi_1.html
4. Зорин А. Л. “Воспоминания философа”, или “Анти-Кроче” Николо Аббаньяно / А. Л. Зорин // Аббаньяно Н. Воспоминания философа / Николо Аббаньяно; [пер. с итал., вступ ст., коммент., именной указатель А. Л. Зорин]. — СПб. : Алетейя, 2000. — С. 3-22.
5. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке / Эрнст Кассирер. — М. : Гардарика, 1998. — 784 с. (Лики культуры).
6. Мальцева С.А. Философско-эстетическая концепция Бенедетто Кроче: Диалог прошлого с настоящим. — СПб., 1996. — 158 с.
7. Топуридзе Е. И. Эстетика Бенедетто Кроче / Е. И. Топуридзе. — Тбилиси : Мецниереба, 1967. — 211 с.

Свиницкая Е. И. Теория эстетики Б. Кроче как предмет полемических соображений Н. Аббаньяно, А. Грамши и Э. Кассирера

Проанализированы полемические материалы посвященные эстетической теории Б. Кроче. Внимание сосредоточено на критических мнениях итальянского экзистенциалиста Н. Аббаньяно, философа практики А. Грамши и неокантианцев, автора «философии символических форм» Э. Кассирера. Сделан вывод, что критика эстетики итальянского мыслителя способствовала выработке новых подходов в теории эстетики и искусства.

Ключевые слова: идеализм, интуитивное познание, эстетика, искусство, «лирика», форма, выражение, Дух.

Svintsitska H. I. B. Croce's aesthetic theory as a matter of polemical arguments by N. Abbagnano, A. Gramsci, and E. Cassirer

The article is devoted to analyses of the controversial materials devoted the B. Croce's aesthetic theory. The attention is focused on the critical thinkings Italian existentialists N. Abbagnano, philosopher of the practice A. Gramshi,

author of the "philosophy of symbolic forms" E. Cassirer. The conclusion is that the criticism of the B. Croce's theory of aesthetic contributed to the development of new approaches in the theory of aesthetics and art.

Key words: idealism, intuitive knowledge, aesthetics, art, poetry, form, expression, Spirit.